

ניתוחים פלסטיים לאור ההלכה*

מבוא

בשנים האחרונות חלה התפתחות מרשימה בתחום הכירורגיה הפלסטית, וכיום מבצעים עשרות סוגים שונים של ניתוחים פלסטיים ובהם ניתוחים עדינים ביותר. לצערנו, מדינת ישראל רכשה ניסיון רב בתחום הניתוחים הפלסטיים לצורך שיקום כוויות, השתלות עור וכדומה בפצועי מלחמות ישראל פעולות איבה, תאונות דרכים ותאונות עבודה. המציאות של חברת שפע תחרותית הסוגדת לערכי יופי ונוי תרמה אף היא לעלייה עצומה במספר הניתוחים הפלסטיים. ניתוחים אלו נעשים למטרות אסתטיות בלבד. ניתוחים מסוג זה הם ברובם נחלת הציבור החילוני. בציבור הדתי והחרדי ניתוחים אלה הם בגדר תופעה חריגה.

במאמר שלהלן אני מנסה להתחקות אחר המקורות ההלכתיים לנושא זה. ענף הכירורגיה הפלסטית עוסק בשיקום ובשחזור רקמות ואברים שנפגעו כתוצאה מחבלה, גידולים, טיפול כירורגי ורדיולוגי, עוויתות מלידה ופגמים אסתטיים למיניהם. מטרות הניתוח:

1. להחזיר לאיבר פגום את הכושר לתפקד.
2. לשפר את ההופעה החיצונית.
3. לשפר את המצב הנפשי.

הכירורגיה הפלסטית עוסקת בתחומים שונים ומגוונים:

1. ניתוחים לתיקון או לסילוק מומים מולדים שונים בחלקים החשופים של הגוף, כגון שסעי שפה (שפת ארנבת) וחד¹, מומים באוזן החיצונית, בכף היד, באברי המין, קיצור הלשון².
2. ניתוחים שמטרתם לתקן פגמים שנוצרו בעקבות תאונות וחבלות למיניהן. ניתוחים אלו נעשים בכל אברי הגוף החיצוניים, כגון איחוי אצבע שנפגעה, השתלות עור, טיפול בכוויות וכדומה.
4. ניתוחים פלסטיים למטרות אסתטיות, היינו לשיפור המראה החיצוני. בתחום זה קיימים עשרות ניתוחים, כגון מתיחת עור הפנים, ניתוחים לשינוי גודל האף או צורתו, הרמת עפעפיים נפולים, ניתוח לסילוק 'סנטר כפול', הצמדת אוזניים בולטות, ניתוח באזורים מוצנעים בגוף האישה וכדומה.³

* המחברת היא תלמידת התואר השני במכללת ירושלים. מאמרה שכאן הוא פרי עבודה שעשתה בקורס של די"ר רחמים מלמד יהלד החריג ביהדות. המרצה המליץ לפרסם עבודה זו.

¹ נראה שבסוג זה של מום מולד הניתוח אינו נעשה רק מסיבות אסתטיות, אלא יש בו נחיצות לתפקודו של המנותח לצורכי אכילה, דיבור ונשימה. יש מספר סוגי ניתוחים, שבהם משקמים את הפגיעה על-ידי איחוי השפה השסועה, שיקום האף, איחוי החד וכדומה.

² בקטגוריה זו ניתן לכלול את הניתוחים המבוצעים בילדים בעלי תסמונת דאון (נראה על כך בהמשך) וכן את ניתוח החיפוסדיה שמטרתו ליצור נקב לניקוז המים לחולי הידרוצפלוס.

³ יש ניתוחים פלסטיים שבהם מוריקים סיליקון, ויש הטוענים כי השימוש בחומר זה יש בו סיכון בריאותי. השאלה הרפואית-מוסרית הנובעת מכך נדונה בספרות הרפואית, ואיננו דנים בשאלה זו כאן.

א. פוסקים האוסרים ניתוחים פלסטיים

הפוסקים נחלקים בשאלת התרתם של ניתוחים פלסטיים. ברור שאם הניתוח הוא לצורך הצלת חיי אדם ופיקוח נפש, ואם לא יבוצע הניתוח יסתכן הפציינט בנפשו, רשאים לעשותו. במצב כזה הניתוח הוא בגדר חובה, ואפילו יביא הניתוח גם לשיפור המראה האסתטי. מאחר שהשיפור האסתטי אינו מטרת הניתוח, אלא השיפור הבריאותי, אין ספק שיש להתירו ואף לחייבו. דברים אלו אמורים גם אם יש בניתוח איזו תכלית שהיא של שיפור איכות החיים והתפקוד היום-יומי של המנותח, כגון ניתוח לאיחוי אצבע, ניתוח לתיקון שסעי שפה וכדומה.

המחלוקת העיקרית היא בניתוחים שאינם נכללים בקטגוריות אלו. הבעיה קיימת אפוא בניתוחים שמטרתם אסתטית בלבד.⁴ הטעמים לאיסור ניתוחים מסוג זה:

1. ההרדמה הכרוכה בניתוח יש בה סכנה ניכרת למנותח, ואסור לאדם להכניס את עצמו לסכנה, אפילו היא רחוקה, וכל המזיד לסכן את חייו, הרי הוא שופך דם באדם, ובכלל רוצח. אפילו לדבר מצווה לא ניתנה רשות לרופא לרפא, אלא דווקא לריפוי מחלה או שיכוך כאב, ולא לעשיית ניתוחים פלסטיים. כמו כן, תמיד קיים החשש שהניתוח לא יצלח, ותיפגענה מערכות חיוניות בגוף, ואזי ייגרמו סיבוכים.

הרב חיים דוד הלוי כותב בשו"ת עשה לך רבי סה, שכל ניתוח יש בו סיכון, ולכן גם ניתוחים לצרכים רפואיים אין לעשותם, אלא אם כן מניעתם גורמת לסכנת חיים, או להפרעה קשה בתפקוד היום-יומי. במצבים כאלה יש להתיר ניתוח. ברור שלשיטתו אין שום היתר לניתוחים פלסטיים, וברור שלשיטה זו אין לסכן חיים למען נוי.

2. האקט של עשיית ניתוח פלסטי הוא שינוי מעשה בראשית וסתירת גזירתו של מלכו של עולם. בעניין זה מרחיב בעל 'ציץ אליעזר', הרב וולדנברג.⁵ בין יתר דבריו הוא אומר שצריך להאמין ש"אין צייר כאלוקינו",⁶ והוא צר והטביע לכל אחד מיצוריו בצלמו ודמותו החולמת לו, ואין להוסיף עליו או לגרוע ממנו, והמשנה מנסה להתחכם על הצורה שחקק בו יוצרו, והמנסה לחדש נעוריו⁷ סותר גזירת מלכו של עולם. ועוד הוא מוסיף: "שקר החן והבל היפי, אשה יראת ה' היא תתהלל", וכל אשר יראת ה' בלבה לא תלך שולל אחרי להיטות עשייתם של ניתוחים פלסטיים כאלה לשם יופי ונוי בלבד. זאת ועוד, אין לו לאדם לשנות הטבע, והמשנה הרי זה כאומר לאומן שעשאו "כמה מכוער כלי זה שעשית". דעה זו מובאת גם ע"י הרב וואזנר.⁸ הוא מוסיף שלפי דעת חז"ל כל מלאכת הרפואה יש בה שמץ של גזירת המלך, אלא כיוון שאמרה התורה "ורפא ירפא", מכאן שניתנה רשות לרופא לרפא. וזה דווקא בחולי, אבל מנין לנו הרשות לסתור גזירתו של מלך שלא במקום רפואי ממש?

3. בניתוחים הללו יש גם איסור של החובל בעצמו. כך למדנו במשנה בבא קמא צ ע"ב: "החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי - פטור". היינו: אסור לאדם לחבל בעצמו. למרות זאת מותר לחבל בעצמו לצורך רפואה, כמו שפירש הרמב"ן ביתורת אדם, ולמד זאת מ"ואהבת לרעך כמוך". ושם (דף צא ע"ב) למדנו שרבי אלעזר הקפר אומר, שנויר נקרא חוטא משום

⁴ בהמשך דברינו נראה שאי אפשר להתעלם מהמצב הנפשי והפנימי שבו נתון הפציינט הפוטנציאלי.
⁵ ראה הרב א' וולדנברג, 'ציץ אליעזר', יא, ס"י מא ח-ט.

⁶ חס הם דברי המדרש על הפסוק "אין צור כאלקינו" (שמי"א ב).

⁷ רמז יש כאן לניתוחי מתיחת עור הפנים.

⁸ ראה הרב וואזנר, שו"ת שבט הלוי, חלק ו, ס"י קצח.

שציער עצמו מן היין. ומוזה לומדת שם הגמרא בק"ו: "ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה". בטיפול פלסטי נדרשים לעתים אפילו מספר חתכים בגוף, וודאי שאין זה מן 'התענוגות וההנאות' שבעולם.

בעל 'ציץ אברהם' כתב שהתורה נתנה רשות לרופא לרפא דווקא מחלה או להציל מצער או מייסורים הבאים על האדם בניגוד לטבעו, אבל אם נולד בטבעו כך ורוצים לשנות טבעו, אין זה בגדר "ורפא ירפא" ואסור.

4. "לא ילבש גבר שמלת אשה" (דב' כב ה). ניתוחים פלסטיים בגברים יש לאסור גם מטעם "לא ילבש".

5. בעלות האדם על עצמו.

ידועה השאלה ההלכתית-עקרונית, האם האדם הוא בעלים על גופו ועל צערו. בספרות הכללית ידוע משפט שיילוק ואנטוניוס המתואר ב'הסוחר מונציה' של שייקספיר. שיילוק רצה לפרוע חובו באמצעות בשרו החי, ואף שעבד את בשרו בשר. והסופר מעמיד שאלה משפטית זו לפני בית המשפט בונציה.

הרב ש"י זווין זצ"ל נגע בשאלת הבעלות של האדם על גופו בספרו 'לאור ההלכה', ירושלים תשי"ז, עמ' קפא-קפו, והביא ראיות לכך שאין אדם בעלים על גופו ועל צערו. המשפט "ה' נתן וה' לקח" אינו משפט תנחומים גרידא, אלא מציאות הלכתית. אדם מקבל את גופו כפיקדון, ואיננו הבעלים על גופו, ולכן אינו רשאי לתבל בעצמו.

ב. תנאים ומצבים שבהם רוב הפוסקים מתירים ניתוחים פלסטיים

הרבה פוסקים מוצאים מקרי התייחסות מיוחדים לאיסורים שהובאו לעיל.

1. פוסקים אלה אלה סוברים שמטעם מכניס עצמו לספק סכנה אין לאסור, ומכמה טעמים:

ראשית מצאנו שאנשים מכניסים את עצמם לסכנות מסוימות בהיתר, כשיש צורך בדבר, כגון לצורך פרנסה, ולכן סכנה מועטת אין לאסור.

שנית, מותר לאדם להכניס עצמו לסכנה כדי למנוע סבל נפשי. לכך התייחס הרב יצחק יעקב וייס בשו"ת מנחת יצחק, חלק ו, סי' קה-קו. וכך כתב שם: "בנוגע לסכנה... דודאי עושה ניתוח זה לעת צורך, ויש לו איזה דאגה או טירוף דעת ממצבו ומראהו, שרוצה לשנותו ע"י ניתוח. ויש לומר דהוא בכלל חולה. אבל מ"מ הרי אינו בכלל חולה שיש בו סכנה וצריך עיון". הרב חיים דוד הלוי כתב בשו"ת 'עשה לך רב', סי' סה, שניתוח שיש בו צורך בהרדמה יש לאסרו בגלל הסיכון בהרדמה הכללית, אך ניתוח הנעשה בהרדמה מקומית הסיכון בו מוערי ויש להתיר. וגם הוא מסייג את דבריו למקרה של מום גדול הגורם כיעור וצער גדול, וכשמדובר באישה או ברווקה יש מקום להתיר גם בהרדמה כללית.

שלישית, מותר לבצע ניתוחים כאלה אם כבר "דשו בו רבים" והוא מקובל כנורמה חברתית.

2. בעניין התערבות במעשה בראשית, אומר הרב חיים דוד הלוי בשו"ת 'עשה לך רב', סי' סה, שיש מקום להתיר (ללא הרדמה כללית) אף אם אין המום בולט ומכוער, אלא שמטיל צל על יופייה הטבעי של האישה וצר לה בכך, כי לאישה מותרים כל סוגי היופי. והרי בכתבי הקודש ובמאמרי חז"ל נשתבחו האימהות בכך שהיו יפות תואר ויפות מראה.

הפוסקים המתירים מביאים מספר טעמים לכך שאין לאסור משום שינוי במעשה בראשית וסתירת גזירת מלכו של עולם:

ראשית, כל דבר הנעשה לשיפור הבריאה, אין בו משום סתירת גזירת מלכו של עולם. שנית, כל דבר הנעשה לצורך מניעת סבל וצער נחשב כצורך ריפוי, והוא כלול בגדרי ההיתר לעסוק ברפואה, שכן ביחס למצוות הרפואה אין כל הבדל בין בעיה גופנית ונפשית. ניתוח פלסטי אינו עושה שינוי בעצם הנברא, ואין בו משום מעשה בראשית. במקורותינו מודגש יתרונו של אדם יפה תואר, שדנים אותו לפי מראהו, ובתלמוד נשתבח יפה התואר ונמנה יחד עם זקן וחכם; "אדם של צורה" (תענית טז ע"א), כלומר בעל קומה, שומעים ומקבלים את דבריו (רש"י שם).

3. בעניין "לא ילבש", אומר הרב חיים דוד הלוי שהאיסור הוא לגבי גבר, שכן מה לגבר וליופי (טושיע י"ד, ס"י קנו וסי' קפא), אלא יש מקום היתר כשהמום בולט ביותר וגורם כיעור לפניו של אדם. וניתן ללמוד מדברי הרמ"א ב'דרכי משה' (שם), בשם מהר"ר זעלקיל, על האיסור לגבר להסתכל במראה. וזה לשונו: "שאם רואה במראה משום שיש לו נוצות בשערו או כתמים בפניו ומסירים כדי שלא יתגנה בין הבריות - מותר, הואיל שאין כוונתו ליפות רק שלא יתגנה". אין כוונתו להתייפות, אלא להינצל מבושתו, ולכן אם הניתוח המוצע מביצע בהרדמה מקומית - מותר.

חז"ל כבר אמרו "שאין אישה אלא ליופי" (תענית לא ע"א), אבל חז"ל גערו בגברים המטפחים את יופיים, וראו בכך מידה של שחצנות, כמו ביוסף ("מסלסל בשעריו") ובאבשלום שנתגאה בשערו ונתלה בשערו, מידה כנגד מידה (סוטה א ח).

ניתן להתיר ניתוחים אלה גם לגברים, כי אין הניתוחים המבוצעים כיום מיוחדים דווקא לנשים, אף כי רוב הפוסקים מחמירים יותר בגברים.

4. אין לאסור גם מדין "החובל בעצמו", מכמה טעמים:

א. איסור זה הוא דוקא "דרך נציון או בזיון" (רמב"ם, חובל ומזיק ה א) אבל כשחובל בעצמו שלא בדרך זו מותר.⁹

הרב בקשי דורון בשו"ת 'בנין אבי', ס"י נ, שואל אם אין חומרה יתרה בפסיקה השוללת ניתוחים פלסטיים מכול וכול. אם מדובר בניתוח שאין בו סכנת נפשות, החשש היחיד היכול להתעורר הוא חבלה בגופו של אדם, ואז נשאלות שאלות אלו:

* האם חבלה בגוף ברצון האדם גם כן אסורה?

* האם טיפול רפואי, הנעשה כדי לשפר את דמותו, יש בו משום 'חובלי' 'מנחת חנוך' (מצווה מח) כותב, שאיסור חובל בחברו הוא כשהחבלה היא שלא מדעתו, אבל אם זה ברצון הנחבל - מותר.

כך כתב גם 'טורי אבן' (מגילה כז ע"א), והוא מביא ראיה מדברי הגמרא 'הכני, פצעני, על מנת לפטור - פטורי' (בבא קמא צג ע"א). אבל רוב הפוסקים סוברים שחבלה בגופו של אדם אסורה גם אם נתן הנחבל את הסכמתו, כי אין לפגוע באדם שנברא בצלם, אפילו מסכים, וכן אסור לאדם לחבול בעצמו. ברם, השאלה היא אם טיפול שנעשה לצורך יופי לטובת האדם יש בו משום חבלה.

⁹ רמב"ם, הל' חובל ומזיק, פרק ה, הלכה א, פוסק כך: "אסור לאדם לחבול בעצמו... ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מיישראל... דרך נציון עובר בלא תעשה, שאי ילא יוסיף להכותו".

ב. אם יש חשש סביר שהניתוח לא יצליח ויגרור לחבלה, יש להימנע ממנו, אם הצורך אינו רפואי. לכן אם מדובר בניתוח קוסמטי, לצורך תוספת נוי בלבד, אין להתירו, כל זמן שיש חשש של אי הצלחה וחבלה בגופו של אדם. אולם בדרך כלל נעשים ניתוחים אלה כדי להסיר פגמים הגורמים סבל נפשי לאדם, ואז יש לראותם כניתוחים רפואיים לכל דבר. במסגרת הרשות שניתנה לרופא לרפא נכללים פיקוח נפש והצלה מצער וייסורים. כשם שהצלה מייסורים של חולי היא רפואה, וכל הטיפולים מותרים, כך גם הצלה מצער רוחני. לפיכך הצלת אדם מצער רוחני, הנגרם לו ע"י פגם אסתטי חמור, רפואה היא לכל דבר.

מסקנה זו עולה מדברי התוס' (שבת נ ע"ב, ד"ה בשביל צערו) שכתבו: "ואם אין לו צער אחר אלא שמתבייש לילך בין בני"א שרי, דאין לך צער גדול מזה". הרי הלכה פסוקה, שמום ביופיו של אדם, הגורם לו בושה, אין לך צער גדול מזה, ומותר לרפאו ולהצילו מצער זה. כל הפוסקים, בלי יוצא מן הכלל, חותמים את דבריהם בקביעה שבכל מקרה יש לדון לגופו ולשאול שאלת חכם.

יש פוסקים שהחמירו רק לצורך מוגדר, למשל כשמדובר בנוי באישה כדי שייקפצו עליה לקדשה" (אגרות משה, סי סו), או כשיש פגיעה חיצונית לאחר פציעה או חבלה, וזה עלול לגרום לדיכאון נפשי עמוק, או במצב שללא הניתוח אי אפשר למצוא מקום פרנסה ויש בזה "כדי חייו" ופרנסת בני ביתו. יש גם מקום להקל במקרים של שלום בית כדי שהאישה לא תתגנה על בעלה.

ג. מסקנה

יש לדון בכל מקרה לגופו. ניתן להבין מדוע תופעת הניתוחים הפלסטיים למטרות נוי אינן רווחות בציבור הדתי-חרדי. בניתוחים כאלה כרוכות בעיות הלכתיות שונות, ולפני שניגשים לניתוח יש לשאול שאלת חכם, כדי שיהיה ניתן להתיר בהתחשב ברקע המשפחתי, האישי וכדומה.

ד. מקרים מיוחדים

הדגשנו את נושא החולי הנפשי שאינו נופל בחומרתו מהחולי הגופני. בהקשר זה ראוי להעלות עובדה חשובה. יש בנות רבות בגיל ההתבגרות המקדישות תשומת לב רבה למראן החיצוני. לפיכך, בת שהמראה החיצוני שלה עלול לגרום לה דיכאונות, התבדדות, בושה לצאת בחברה וכדומה, ייתכן שרוב יתיר לבצע ניתוח במקרה כזה, כדי לשפר את הרגשת הביטחון של הנערה ואת מצבה הנפשי.

גם לילדים הסובלים מתסמונת דאון עשוי ניתוח פלסטי לסייע בכך שייראו כשאר הילדים ולא כחריגים. בניתוח פלסטי הנעשה בילדים אלו מקצרים לעתים את לשונם, והקיצור יוצר מראה לא נעים. במקרים כאלה עגמת הנפש והצער הם מנת חלקם של הילדים וגם של הוריהם. ניתוח עשוי לשפר את הדימוי העצמי שלהם ואת יכולתם להתערות בחברה נורמלית.

סביר להניח שניתוחים מסוג זה ישפיעו השפעה חיובית גם על תחומים אחרים, וכתוצאה משיפור הדימוי העצמי ישתפרו גם ההישגים הלימודיים החברתיים, ההתנהגותיים וכו'.

